

The Ethics of Enmity in International Relations and Its Role in the Confrontation between Islamic Civilization and the West from the Viewpoint of Ayatollah Khamenei

Javad Ghadiri Hajiabadi*

PhD in Comparative Philosophy; Lecturer at higher levels of seminary and university lecturer

DOI: [10.22034/rjfs.2026.572456.1252](https://doi.org/10.22034/rjfs.2026.572456.1252)

Abstract

This paper analyzes the concept of the ethics of enmity in international relations and its impact on the ongoing confrontation between the Islamic civilization and the western civilization from the perspective of Ayatollah Seyed Ali Khamenei. With respect to ongoing conflicts and tensions around the world, confrontation with enemies is inevitable. Since the enmity and hostility of enemies have their roots in their hegemonic and despotic approaches, expressing enmity is not only legitimate but ethical. Thus, following the ethics in facing the enemy is both a religious obligation and a base for civilizational interaction between Islam and the west. Studying the ethical principles emphasized by Ayatollah Khamenei with respect to enmity, this paper also evaluates the role of such ethics in preserving the identity and authority of the Islamic civilization. Key issues such as learning about the type and density of enmity, separating hostility from opposition, distinguishing the concept of enemy from enmity, exercising justice in enmity, respecting the rights of the enemy, avoiding unethical methods in diminishing the reasons of enmity are among the major moral subjects of the paper. Such approaches - particularly in the context of civilizational confrontation - maintain the validity and magnetism of the Islamic Civilization at the international level and are signs of authenticity, evolution and primacy of this civilization. Employing a library-based and document-based methodology, this paper uses qualitative content analysis to extract and analyze ethical concepts from the speeches of Ayatollah Khamenei. The Islamic civilization, relying on ethical values in the face of enmity, is able to help uphold human dignity and promote peace and peaceful co-existence; but the western civilization - with reliance on an amalgamation of modernity, liberalism, secularism, pragmatism and humanism - has based relations with others on imposed political paradigms and belligerent approaches and cultural equalization.

Keywords: Ethics, Enmity, Western Civilization, Islamic Civilization, Ayatollah Khamenei.

* Email: javadghadiri70@gmail.com (Corresponding Author)

Extended Abstract Introduction

1. Introduction

Addressing the issue of ethics in the face of enemies is not only a religious and humanitarian principle, but also a smart strategy for upholding dignity, justice and social sustainability. Engaging in a war with the enemy should not let societies put into oblivion the ethical principles and morality; however, discussing the essentials of the ethics of enmity have been less addressed by intellectuals, and the works penned in this field have failed to address its civilizational confrontation. This paper analyzes the ethics of enmity in international relations and its role in the ongoing civilizational confrontation between the Islamic civilization and the west in the remarks of Ayatollah Seyed Ali Khamenei. In the first section, the research looks into the legitimacy of the enmity per se, asking this question: Is enmity justifiable at the international arena from the perspective of ethics? In the second part, it seeks to address this inquiry that if enmity is justifiable, then how it should be. With respect to ongoing conflicts and tensions around the world, confrontation with enemies is seemingly inevitable, and since enmity and hostility majorly find their roots in enemies' hegemony and despotism, expressing enmity is not only legitimate but also ethical. In the meantime, following ethical principles in the face of enemies is both a religious obligation and base for civilizational interaction between Islam and the west. Studying the ethical principles emphasized by Ayatollah Khamenei with respect to enmity, this paper also evaluates the role of such ethics in preserving the identity and authority of the Islamic civilization.

2. Methodology

Employing a library-based and document-based methodology, this paper uses qualitative content analysis to extract and analyze ethical concepts from the speeches of Ayatollah Khamenei. The Islamic civilization, relying on ethical values in the face of enmity, is able to help uphold human dignity and promote peace and peaceful co-existence; but the western civilization – with reliance on an amalgamation of modernity, liberalism, secularism, pragmatism and humanism – has based relations with others on imposed political paradigms and belligerent approaches and cultural equalization.

3. Results and Discussion

Ayatollah Khamenei, holding a strategic and ethical view on how to confront external and international enemies, has outlined a number of principles which are beyond politics and can be used as a behavioral model in facing threats and contradictions. Looking into the perspective of Ayatollah Khamenei, this can be drawn up that these ethical principles not only distinguish the Islamic civilization from the western civilization, but also play a key role in the survival and primacy of the Islamic civilization. The ethical essentials with respect to enemies in international relations from the perspective of Ayatollah Khamenei include knowing about the type and density of hostility, justice in enmity (not initiating war or violence, not forbidding the enemy from basic humanitarian needs, minimizing the enemy's casualties), diminishing the reasons and roots of enmity, preservation and reinforcement of authority, embracing peace treaties, removing hostilities and remaining committed to peace.

4. Conclusion

The Islamic Civilization, relying on ethics in the face of international and external enemies, prepare the ground for its primacy in the cultural, social and political areas, and can guarantee human dignity and make peace and peaceful co-existence. But as we can see the streaks of the ethics of war in Christianity and among certain western philosophers, today's western civilization – disregard of its history and reliance on

modernity, liberalism, secularism, and pragmatism - has based relations with others on imposed political paradigms and belligerent approaches and cultural equalization.

Keywords

Ethics, Enmity, Western Civilization, Islamic Civilization, Ayatollah Khamenei.

اخلاق دشمنی در روابط بین الملل و نقش آن در تقابل تمدن اسلامی با غرب از منظر حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (مدظله العالی)

| جواد قدیری حاجی آبادی* | ID

DOI: [10.22034/rjfs.2026.572456.1252](https://doi.org/10.22034/rjfs.2026.572456.1252)

چکیده

این مقاله به تحلیل مفهوم اخلاق دشمنی در روابط بین الملل و تأثیر آن بر مواجهه تمدن اسلامی و غرب از منظر آیت الله خامنه‌ای پرداخته است. با توجه به شرایط پُر تنش جهان امروز، رویارویی با دشمنان، امری ناگزیر به نظر می‌رسد. از آنجاکه عداوت و خصومت دشمنان اغلب مبتنی بر سلطه‌طلبی و خودکامگی آن‌هاست، اظهار دشمنی از سوی ما، نه تنها مشروع، بلکه اخلاقی محسوب می‌شود. در این میان، رعایت اصول اخلاقی در برخورد با دشمن، فقط یک تکلیف دینی نیست، بلکه پایه‌ای اساسی برای تعامل تمدنی میان اسلام و غرب به‌شمار می‌رود. این پژوهش ضمن بررسی اصول اخلاقی، مورد تأکید آیت الله خامنه‌ای در دشمنی، نقش این اصول را در حفظ هویت و اقتدار تمدن اسلامی ارزیابی می‌کند. مباحث کلیدی مانند شناخت نوع و شدت دشمنی، تمایز میان دشمن و مخالف، جداسازی مفهوم دشمن از خود دشمنی، رعایت عدالت در عداوت، احترام به حقوق دشمنان، اجتناب از روش‌های غیر اخلاقی و تلاش برای کاهش زمینه‌ها و عوامل دشمنی، از جمله محورهای اخلاقی مطرح شده‌اند. چنین رویکردهایی به‌ویژه در بستر تقابل تمدنی، اعتبار و جذابیت تمدن اسلامی را در سطح جهانی حفظ می‌کنند و بیانگر اصالت، بلوغ، و برتری این تمدن هستند. جمع‌آوری داده‌ها در این تحقیق به شیوه مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای انجام شده است و با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کیفی، مفاهیم اخلاقی موجود در سخنان معظّم له استخراج و بررسی گردیده‌اند. تمدن اسلامی با تکیه بر اخلاق در مقابل دشمن بیرونی قادر است ضمن حفظ کرامت انسانی، به ایجاد صلح و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز بپردازد؛ اما تمدن غرب امروز با تکیه بر ترکیبی از مدرنیته، لیبرالیسم، سکولاریسم و پراگماتیسم، که اساس آن به‌شدت در اومانیزم ریشه دارد، به‌جای بنا نهادن روابط براساس احترام متقابل و برابر، با تحمیل الگوهای سیاسی، یکسان‌سازی فرهنگی و رویکردهای جنگ‌طلبانه، تعاملات خود با دیگر جوامع را ساماندهی کرده است. واژگان کلیدی: اخلاق، عدالت، دشمن، آیت الله خامنه‌ای، تمدن اسلامی، تمدن غرب.

۱. دکتری فلسفه تطبیقی؛ مدرس سطوح عالی حوزه علمیه و مدرس دانشگاه

* Email: javadghadiri70@gmail.com

دسترسی به مقالات فصلنامه علمی پژوهش‌نامه فقه و علوم اسلامی (open access) است.
فصلنامه علمی پژوهش‌نامه فقه و علوم اسلامی تحت مجوز بین‌المللی 4.0 cc by می‌باشد.
مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح‌شده در متن آن، به‌عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید/عدم تأیید صاحب امتیاز فصلنامه علمی پژوهش‌نامه فقه و علوم اسلامی نمی‌باشد.

۱. مقدمه

در جهان پُر تنش امروز، مواجهه با دشمنان و مخالفان، امری اجتناب‌ناپذیر می‌باشد؛ اما آنچه جوامع را از سقوط اخلاقی باز می‌دارد، پابندی به اصول انسانی و الهی در سخت‌ترین شرایط است. قرآن کریم از یک‌سو هشدار می‌دهد که دشمنی با گروهی نباید انسان را از مسیر عدالت خارج کند (مائده: ۸) و از سوی دیگر با تأکید بر تفاوت ماهوی نیکی و بدی، انسان را به انتخاب آگاهانه و اخلاقی دعوت می‌نماید و تصریح دارد که نیکی، حتی در برابر بدی، ارزشمند و مؤثر است، تاجایی که نتیجه این رفتار، تحوّل در دل‌ها می‌باشد؛ دشمنی که با خشونت نمی‌توان رامش کرد، ممکن است با بزرگواری و اخلاق، به دوست نزدیک تبدیل شود (فصلت: ۳۴).

پرداختن به اخلاق در مواجهه با دشمن، نه تنها یک اصل انسانی و دینی است، بلکه راهبردی هوشمندانه برای حفظ کرامت، عدالت و پایداری اجتماعی به‌شمار می‌آید و درگیری با دشمن نباید موجب شود که جامعه اصول اخلاقی را فراموش کند. در منابع اسلامی، به‌ویژه در نهج البلاغه و سیره پیامبر اسلام (ص)، اصول اخلاقی در تعامل با دشمنان به‌صورت دقیق و عمیق مورد توجه قرار گرفته‌اند. اسلام حتی در مواجهه با دشمن، بر حفظ حرمت انسان تأکید دارد؛ به‌طوری که دشمنی نباید بهانه‌ای برای زیر پا گذاشتن اصول انسانی گردد. اخلاق اسلامی توصیه می‌کند که حتی در شرایط جنگ یا اختلاف، باید از رفتارهای غیرانسانی و انتقام‌جویانه پرهیز نمود؛ این اصل در رفتار پیامبر (ص) در فتح مکه به‌وضوح مشاهده می‌شود، جایی که عفو عمومی را جایگزین انتقام کرد.

بحث از بایسته‌های اخلاقی در دشمنی، کمتر مورد توجه اندیشمندان قرار گرفته است و آثاری که در این رابطه به نگارش درآمده‌اند، بدون توجه به نقش آن در تقابل تمدنی، به بحث پرداخته‌اند؛ برای نمونه کتاب «عدالت در عداوت: بایسته‌های اخلاقی تعهد به عدالت در تخاصم و دشمنی» از مهدی مسائلی و مقاله‌های «اصول اخلاقی و تربیتی برخورد با دشمنان در سیره امیر مؤمنان (ع)» از عباسعلی فراهتی و اکرم احمدیان احمدآبادی و «اخلاق دشمنی در اندیشه سیاسی اسلام» از علی‌اکبر علیخانی، بحث از اخلاق دشمنی را نه صرفاً در روابط بین‌الملل و بدون نظر به جنبه تمدنی آن و فارغ از اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای مورد بررسی و تحلیل قرار داده‌اند.

در این جستار، اخلاق دشمنی در روابط بین‌الملل و نقش آن در تقابل تمدن اسلامی با غرب مبتنی بر بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، مورد بررسی قرار می‌گیرد. اخلاق دشمنی در وهله نخست، به بررسی مشروعیت خود دشمنی می‌پردازد که آیا دشمنی با یک گروه یا فرد، از منظر اخلاقی قابل توجیه است؟ و در وهله بعد به این می‌پردازد که اگر این دشمنی توجیه اخلاقی دارد، چگونه باید باشد؟ اصطلاح اخلاق دشمنی که بیشتر در حوزه نظریه پردازی سیاسی و فلسفه اخلاق کاربرد

دارد، در نگاه نخست مفهوم روشنی را افاده می‌کند، اما عمق معنای آن بدون تحلیل کافی میسر نیست؛ منظور از روابط بین‌الملل در عنوان مقاله نیز، یعنی برقراری ارتباط در تمام زمینه‌های سیاسی و غیرسیاسی میان بازیگران صحنه بین‌الملل که شامل دولت‌ها، سازمان‌ها و افراد می‌شود (قوام، ۱۳۸۴: ۱۴)

این پژوهش در پی آن است که با روش تحلیل محتوای کیفی، مفاهیم اخلاقی نهفته در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای را استخراج کرده و بعد از تحلیل لوازم معنایی این مفاهیم، نقش آن‌ها را در شکل‌گیری تقابل تمدنی اسلام و غرب بررسی کند. در این زمینه تمرکز بر گدگذاری مفاهیم اخلاقی، دسته‌بندی مضامین اصلی و فرعی و تحلیل زمینه‌ای و تاریخی بیانات، مطمح‌نظر است و روش گردآوری داده‌ها نیز مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای شامل: بیانات، سخنرانی‌ها، پیام‌های معظم‌له و آثار منتشرشده در پایگاه رسمی^۱ و مقالات علمی مرتبط با اخلاق سیاسی و تمدن اسلامی است.

۱. دشمنی در روابط بین‌الملل

دشمنی در روابط بین‌الملل در کنار دشمن درونی و داخلی، یکی از واقعیت‌های غیرقابل انکار در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای است. دشمنی از نظر ایشان با آمریکا، رژیم صهیونیستی، قدرت‌های استکباری جهانی، صهیونیست‌ها و زرسالاران بین‌المللی وجود دارد. دشمنی آمریکا و مستکبران به‌خاطر پرچم برافراشته عدالت و تلاش جمهوری اسلامی برای توسعه، پیشرفت علمی، استقلال و نفی سلطه است و این دشمنی ریشه در ماهیت استکباری آمریکا و ماهیت استقلال‌خواه و عدالت‌طلبانه جمهوری اسلامی دارد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۵/۱۰/۱۹). دشمنی با ملت ایران، محصول این است که می‌خواهند ایران تحت سلطه و فرمان‌برداری آن‌ها قرار گیرد و این خصومت بیش از ۴۵ سال است که ادامه دارد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۴/۶/۲).

از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای به‌خوبی روشن است که دشمن یک واقعیت عینی و موجود است و انکار یا نادیده گرفتن آن، خردمندانه نبوده و حاصل سطحی‌نگری می‌باشد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۱/۱۰/۱۹). ایشان بارها تأکید کرده‌اند که دشمنی علیه انقلاب و نظام اسلامی از اول پیروزی انقلاب تا امروز وجود داشته و دارد، و این دشمنی با توهم توطئه متفاوت است. دشمنی شامل توطئه‌ها، مخالفت‌ها و تلاش برای ضربه زدن به اهداف انقلاب است که باید با بصیرت شناخته و با قدرت و هوشمندی با آن مقابله کرد. ایشان تأکید کرده و هشدار داده‌اند که اگر چشم خود را بر دشمن ببندیم، دشمن از دشمنی دست نخواهد برداشت (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۹/۵/۵).

دشمنی در روابط بین‌الملل با عنوان «دشمن بیرونی» مطرح شده و عبارت است از نظام سلطه بین‌المللی؛ یعنی همان چیزی که به‌عنوان استکبار جهانی از آن یاد می‌شود و به‌صورت مشخص، در

شبکه صهیونیسم جهانی و دولت کنونی آمریکا ظهور دارد؛ (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۶/۱/۱). ضمن اینکه تمامی مستبدان و دیکتاتورهای جهان، به دلایل روشن مخالف دولت اسلامی هستند؛ چراکه دولت اسلامی اصل سلطه‌جویی و خودکامگی را به‌طور بنیادین رد می‌کند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۴/۶/۸).

۲. مشروعیت اخلاقی دشمنی در روابط بین‌الملل

مشروعیت اخلاقی دشمنی در روابط بین‌الملل را می‌توان ذیل نظریه‌های روابط بین‌الملل چون واقع‌گرایی^۲، سازه‌نگاری^۳ و نظریه انتقادی^۴ بررسی کرد. از دیدگاه واقع‌گرایی، منافع ملی بر اخلاق مقدم است و دشمنی با دیگر کشورها زمانی مشروع می‌باشد که در راستای حفظ امنیت و منافع ملی باشد و بر همین اساس اخلاق در این چارچوب، اغلب نادیده گرفته می‌شود (Pham, 2008: 275). ولی دو دیدگاه دیگر برخلاف نظریات سنتی مانند واقع‌گرایی، بر نقش فرهنگ، هویت، هنجارها، ارزش‌ها، گفتمان و ساختارهای اجتماعی در شکل‌دهی به سیاست جهانی تأکید دارند (مشیرزاده، ۱۴۰۱: ۲۲۹ و ۳۴۵). بنابراین دشمنی تنها زمانی مشروع است که براساس اصول اخلاقی، دفاع از کرامت انسانی و مقابله با ظلم باشد، نه صرفاً منافع قدرت‌طلبانه. در این میان، دین اسلام، دشمنی که بالاترین سطح آن جنگ مسلحانه است را تنها زمانی اخلاقی و مشروع می‌داند که برای دفاع از مظلوم، مقابله با ظلم، یا حفظ عدالت باشد (حج: ۳۹).

از نظر آیت‌الله خامنه‌ای نیز که بر پایه مبانی دین اسلام شکل گرفته است، هدف اصلی دیپلماسی کشور، تأمین منافع ملی می‌باشد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۶/۵/۳۰). ایشان برای رسیدن به این هدف، سیاست خارجی ایران را مبتنی بر سه اصل «عزت»، «حکمت» و «مصلحت» می‌دانند و ارتباط با همه دولت‌ها، سیستم‌های مختلف، عقاید مختلف، روش‌های مختلف را بدون مانع می‌شمارند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۶۹/۲/۱۲)؛ یعنی روابط بین‌الملل براساس صلح، آرامش و عدم تعرض است، ولی درعین حال که با صراحت، رابطه خصمانه با کشورها را نفی می‌کنند و رویکرد دوستانه با آن‌ها را اعلام می‌دارند، بر رفتار خصمانه نسبت به کشورهایی که خصومت دارند، تأکید می‌ورزند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۵/۲/۶).

از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، دشمنی کردن در روابط بین‌الملل مشروع است، اما این مشروعیت براساس اصول مشخص و در چهارچوب دفاع از کشور، ارزش‌ها و استقلال جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. بنابراین، هرگاه کشوری خصومت و تعرض به ایران داشته باشد، ایران به‌طور طبیعی و مشروع حق دارد در مقابل آن دشمنی کند و اگر لازم باشد مقابله نظامی نیز انجام دهد. بنابراین، دشمنی از دیدگاه معظّم‌له، یک ابزار مشروع و لازمی است برای حفظ استقلال، امنیت و ارزش‌های

نظام اسلامی که بر مبنای واقعیت‌های سیاسی و تهدیدهای دشمن شکل می‌گیرد و باید با هوشیاری و قدرت مقابله شود.

در واقع دشمنی از نظر آیت‌الله خامنه‌ای، ابتدایی نیست و ملت ایران با هیچ‌کس ابتدائاً دشمنی نکرده است. در جهان بسیاری از کشورها وجود دارند که از نظر مرز، ایدئولوژی، تفکرات و موقعیت جغرافیایی، با ما نقاط مشترکی ندارند، ولی باین حال، ارتباطات، معاملات و روابط دوجانبه و بین‌المللی میان ما و آن‌ها برقرار است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۶۸/۶/۲۲)؛ و این یعنی دشمنی در روابط بین‌الملل، امری ثانوی و متعاقب رفتارهای خصمانه و ستیزه‌جویانه است و تنها با این اوصاف، ابراز دشمنی، مشروع و اخلاقی است، زیرا بازتاب رویکرد منازعانه دیگران و در جهت حفظ استقلال و منافع ملی است.

۳. بایسته‌های اخلاقی با دشمن در روابط بین‌الملل

۱-۳. شناخت جنس و میزان دشمنی

آیت‌الله خامنه‌ای بارها اشاره کرده‌اند که دشمن‌شناسی نه تنها یک ضرورت سیاسی، بلکه یک وظیفه دینی، اخلاقی و تمدنی است و همواره بر اصل دشمن‌شناسی، تأکید کرده‌اند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۶/۹/۵). از دیدگاه ایشان، شناخت دقیق جنس دشمن (یعنی ماهیت، اهداف، ابزارها و روش‌های او) و میزان دشمنی (شدت، گستره و عمق تهدیدها) نقش محوری در شکل‌گیری اخلاق دشمنی دارد. در واقع دشمن‌شناسی در روابط بین‌الملل، مقدمه‌ای بر مواجهه اخلاقی با دشمنان بین‌المللی است. شناخت دشمن باید بر پایه اطلاعات دقیق، تحلیل‌های منطقی و شناخت اهداف و ابزارهای او باشد، تا این شناخت، دریچه‌ای برای اتخاذ مواضع صحیح و جلوگیری از انفعال یا افراط شود. از نظر ایشان، برخی دشمنی‌ها عمیق و برخی سطحی است و برای نمونه، دشمنی آمریکا عمیق است و نباید همچون دشمنی‌های سطحی ارزیابی گردد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۷/۳/۳۰).

از یک سو نباید فریب خنده دشمن را خورد و تظاهر به دوستی دشمن را باور کرد و از سوی دیگر نباید یک کشور یا دولت، با مشترکات فراوان را به جهت برخی رفتارها، به عنوان دشمن واقعی تلقی نمود. از نظر آیت‌الله خامنه‌ای، دشمن گاهی با روی خوش جلوه می‌نماید، اما حقیقت رفتارش تفاوتی با دشمن دیگری ندارد که ایران را محور شرارت خطاب کرده و دشمنی خود را عیان می‌کند. بنابراین اگر دچار سستی شویم، به موقع اقدام نکنیم و دشمن واقعی را اشتباه تشخیص دهیم، یعنی به جای «شیطان بزرگ حقیقی»، یک برادر ناخلف را دشمن بدانیم، بی‌شک آسیب خواهیم دید (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۵/۱۰/۱۹). با این توضیحات روشن است که اولویت نخست در اخلاق

دشمنی، تشخیص صحیح دشمن از غیردشمن است. در این زمینه توجه به دو اصل، تفکیک دشمن از مخالف، و تفکیک دشمن از دشمنی ضروری می‌باشد.

مخالف، دولت یا کشوری است که ایده‌ها، سیاست‌ها یا روش‌های حکومت متفاوتی دارد، ولی الزاماً دشمن نیست و در چارچوب قوانین و تعاملات سیاسی قابل مدیریت است. مخالف، ممکن است جمهوری اسلامی را قبول نداشته باشد، ولی در مواقعی لازم است که با او تعامل داشت (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۳/۸/۲۰)، اما دشمن کسی است که با هدف ضربه زدن، تخریب و نابودی منافع و ارزش‌های اساسی کشور یا نظام وارد عمل می‌شود و خصومت داشته باشد؛ بنابراین مخالف لزوماً دشمن نیست، اما هر دشمنی قطعاً مخالف است.

از سوی دیگر دشمن به فرد یا نهادی گفته می‌شود که ماهیتاً و به‌صورت مستمر یا علنی علیه کشور یا نظام خصومت دارد، اما دشمنی رفتاری است که می‌تواند موقت، تاکتیکی یا وضعیتی باشد که ممکن است حتی با وجود دشمن بودن طرف مقابل، در دوره‌ای قطع یا کاهش یابد. یعنی دشمنی یک واکنش یا مواجهه است، ولی مفهوم دشمن اساسی‌تر است. انسان ممکن است دشمن داشته باشد، ولی در مواجهه با او به دلایل مختلف از حالت دشمنی خودداری کند و یا ممکن است دولتی که به معنای واقعی کلمه دشمن نیست، در بُرهه‌ای اقدامات خصمانه انجام دهد و دشمنی کند. بنابراین اقسام دشمن و دشمنی وجود دارد و پس از تشخیص اصل آن نیز، لازم است شدت و عمق دشمن و دشمنی را ارزیابی نماییم تا با هریک از دشمنان، رفتار و برخورد متناسب داشته باشیم (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۴/۶/۸).

از زاویه دید معظّم‌له، گرچه مطرح کردن توهم توطئه، شایسته نیست و خودش نوعی توطئه است و همان‌طور که پیش از این اشاره کردیم، اصل وجود دشمن غیرقابل انکار است، اما ما با دشمن‌های ریز و درشت مواجه هستیم و دشمن‌های کوچک و حقیر هم داریم (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۵/۳/۱۴)؛ از این جهت یکی از نکات ضروری که ذیل بحث از شناخت جنس و میزان دشمنی قابل طرح است، پرهیز از بزرگ‌نمایی دشمن می‌باشد. در واقع دشمن را باید شناخت، اما نباید بزرگ‌نمایی کرد و باید واقع‌بین بود (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۳/۵/۲۴). این اشاره از سوی ایشان با هدف هشدار نسبت به بی‌عملی، بدبینی افراطی و کاهش روحیه عمومی بیان شده و نقشی کلیدی در اتخاذ رویکردی اخلاقی در برابر دشمن ایفا می‌کند.

۳-۲. عدالت در دشمنی

آیت‌الله خامنه‌ای با بهره‌گیری از آیه‌های قرآن، اصل عدالت در عداوت را مورد اشاره و تأکید قرار داده‌اند. ایشان در مواردی ضمن اشاره به آیه ۸ سوره مائده، در برخورد با مخالف، ظلم و بی‌عدالتی

را شایسته ندانسته و دیگران را از بی انصافی در مقابل دشمن و مخالف، پرهیز می دهند و این یعنی دشمن نیز برخوردار از حقوقی است که نباید نادیده گرفته و تضییع شود (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۹/۲/۶). معظّم‌له از یک طرف بر مبارزه با استکبار تأکید کرده و این مبارزه را مصداق عدالت بین‌المللی می‌داند و از سوی دیگر رعایت حقوق دشمنان را مورد توجه قرار می‌دهد و شکایت یک کافر و دشمن را در قیامت به جهت ظلم به او، مصیبت‌بارترین مسأله معرفی می‌کند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۲/۱/۲۹). با عنایت به این بیانات، روشن می‌شود که رعایت اخلاق و عدالت در دشمنی که امری لازم است، نه فقط مانع از مقابله با ظلم بین‌المللی و استکبار نیست، بلکه وجود استکبار در جامعه بین‌المللی، موجبات تضییع حقوق بین‌المللی را فراهم می‌آورد و مبارزه با آن اجتناب‌ناپذیر است تا بدین وسیله عدالت بین‌المللی تحقق یابد.

پس از توضیحاتی که پیرامون اصل عدالت در دشمنی ارائه شد، در ادامه به برخی مصادیق آن در روابط بین‌الملل اشاره می‌کنیم:

۳-۲-۱. آغاز نکردن جنگ و خشونت

در اسلام، اصل بر صلح، مدارا و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز است و جنگ تنها در شرایط اضطراری و برای دفاع مشروع مجاز شمرده شده است. آموزه‌های قرآنی و سیره پیامبر اسلام نشان می‌دهند که اسلام هرگز آغازگر خشونت نبوده و همواره دعوت به صلح را مقدم دانسته و قرآن کریم مسلمانان را به رفتار نیکو با دیگران، حتی غیرمسلمانان، دعوت کرده است. دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای درباره جنگ و خشونت در اسلام، بر پایه اصول قرآنی، عقلانیت سیاسی و مقاومت عزت‌مندانه استوار است، زیرا اسلام دین صلح و منطق می‌باشد، اما در برابر ظلم و تجاوز، عقب‌نشینی جایز نیست و بر همین اساس، از نظر ایشان جنگ به‌طور ذاتی امری خوب و پسندیده نیست و ما به دنبال جنگ و آغاز نزاع مسلحانه نیستیم (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۳/۱۲/۲۲)؛ و نه تنها از هیچ جنگی استقبال نمی‌کنیم، بلکه اجتناب از جنگ را وظیفه خودمان می‌دانیم (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۰/۱۲/۲۷). این بیانات و سیره عملی معظّم‌له نشان می‌دهند که مقاومت در برابر ظلم، نه از سر خشونت‌طلبی، بلکه برای حفظ عزت، استقلال و کرامت انسانی است و اگر قرار به حضور در جنگی باشد، این جنگ، تحمیلی بوده و حضور در آن حیثیت دفاعی دارد. این رویکرد، به‌خوبی توجه به عدالت در دشمنی را نشان می‌دهد و حتی در صورت غلبه قدرت نظامی، استفاده از این قدرت را ممنوع می‌کند.

۳-۲-۲. منع نکردن دشمن از نیازهای اولیه انسانی

یکی از بارزترین نشانه‌های رعایت حقوق دشمن و عدالت در دشمنی، منع نکردن دشمن از نیازهای اولیه است، به‌طوری‌که اسلام حتی در میدان جنگ، اجازه نمی‌دهد که دشمن از آب، غذا، یا

درمان محروم شود. این، تفاوت اسلام با تمدن‌های مدعی حقوق بشر است و این نگاه، برخاسته از آموزه‌های قرآنی و سیره پیامبر اسلام (ص) می‌باشد؛ جایی که حتی اسیران جنگی با احترام و عطف رفتار می‌شدند. آیت‌الله خامنه‌ای نیز به پشتوانه این مبانی، گرسنگی و تشنگی دادن به مردم غزه و فلسطین، توسط رژیم صهیونیستی را مورد نقد قرار داده و آن را اوج خون‌خواری و وحشی‌گری تلقی می‌کنند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۲/۱۲/۲۲). همچنین ایشان قتل کودکان به وسیله گرسنگی و تشنگی دادن را مذمت کرده و همگان را به ایستادگی و اقدام عملی در مقابل این جنایت‌های منزجرکننده دعوت می‌نمایند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۴/۶/۲). این مواضع صریح، توجه به نیازهای اولیه انسان‌ها، حتی در جنگ و دشمنی را نشان می‌دهد و جلوه دیگری از عدالت در مقابل دشمن را به نمایش می‌گذارد.

۳-۲-۳. به حداقل رساندن تلفات دشمن

جنگ با دشمن، آمیخته به تلفات است و آیت‌الله خامنه‌ای با عنایت به آیه ۱۱۱ سوره توبه، هم تلفات دادن و هم تلفات گرفتن از دشمن را مستلزم پاداش و اجر الهی می‌دانند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۱/۳/۲۲). اما این تلفات نباید شامل غیرنظامیان باشد و نمی‌بایست با تعرض به مجروحان، اسرا، فراریان، زنان، کودکان و سالخورده‌گان موجب افزایش تلفات دشمن شود. تأکید معظم‌له بر موشک‌های نقطه‌زن و پرهیز از ساخت سلاح‌های کشتار جمعی و سلاح هسته‌ای، حکایت از این نوع نگاه دارد و نشان‌دهنده اهتمام ایشان به این بُعد از اخلاق دشمنی است.

آیت‌الله خامنه‌ای استفاده نکردن از سلاح هسته‌ای را از یک سو به دلیل تقیدات و پایبندی به قوانین و مقررات اسلامی دانسته (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۴/۱/۳۰) و از سوی دیگر پرده از ریشه اخلاقی این دیدگاه برمی‌دارند. به اعتقاد ایشان، هر سلاحی که سبب آسیب به افراد غیرنظامی، غیرمسلح و مردم عادی شود، ممنوع تلقی می‌گردد و فرقی نمی‌کند که این سلاح هسته‌ای، شیمیایی یا از نوع دیگری باشد، در هر صورت استفاده از چنین سلاح‌هایی ممنوع است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۹/۱۲/۴). شایان ذکر است که این دیدگاه منحصر به تلفات انسانی نیست و مبتنی بر اخلاق دشمنی، آسیب زدن به حیوانات و محیط‌زیست پیرامون محل زندگی دشمن نیز جایز نیست. رهبری با اشاره به آیه ۲۰۵ سوره بقره، ضایع کردن حرث و نسل را در جنگ مسلحانه ممنوع دانسته و به خوبی اهتمام خود به رعایت عدالت در صحنه جنگ را به نمایش گذاشته‌اند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۸/۱۱/۳۰).

۳-۳. کاهش عوامل و زمینه‌های دشمنی

از مهم‌ترین بایسته‌های اخلاقی با دشمن در روابط بین‌الملل، کاهش عوامل و زمینه‌های دشمنی است که نیازمند شناخت و تحلیل دلایل ایجاد دشمنی می‌باشد. عوامل و زمینه‌های اصلی دشمنی عبارتند از: وجود اختلاف داخلی، تضاد منافع، جهل، سنگ‌دلی، نفاق، استکبار، دنیاطلبی،

لجاجت، وسوسه‌های شیطانی، تعصب، کینه‌توزی، فرار از مسئولیت و تبلیغات نادرست یا تحریف حقایق که در صورت امکان و با استفاده از ابزارهای متناسب، باید این عوامل را زدود. در این میان به اعتقاد رهبری، آمریکا و مسئولان آمریکایی، تمام این عوامل دشمنی را در خود جمع کرده‌اند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۹/۱/۳).

برخی از این عوامل، ریشه‌های تاریخی دارد و برخی دیگر به خط‌مشی ملی و سیاست کلان دولت‌ها بازمی‌گردد، ولی از آنجاکه دولت‌ها توسط افراد ذی‌نفوذ و شاخص و گاهی یک فرد مدیریت می‌شود، توجه به عوامل فردی و بُعد روان‌شناختی در تحقق دشمنی نیز حائز اهمیت است. آیت‌الله خامنه‌ای که با عنایت به سیاست مذاکره و دیپلماسی مقتدرانه و کاهش تنش، به دنبال از میان برداشتن همین عوامل دشمنی بوده‌اند، به برخی زمینه‌های اختلاف و دشمنی مانند اصل اسلام اشاره می‌کنند که هیچ‌گاه از بین نمی‌رود و در عین حال مهم‌ترین مشوّق دشمن به حمله را، نبود اتحاد ملی و اختلاف بین مسئولان کشور می‌دانند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۰/۱۲/۲۷).

در حقیقت کاهش دشمنی به معنای کنترل و تعدیل عوامل دشمنی با روش‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و روان‌شناختی است که موجب کاستن از سطح دشمنی و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز در سطح بین‌الملل می‌شود؛ از این رو دیپلماسی فرهنگی، ورزشی، علمی و توجه به رسانه‌های بین‌المللی که در بیانات و مواضع معظم‌له انعکاس دارد، در راستای توجه به همین مسأله است تا جایی که ایشان مؤثرترین سلاح بین‌المللی علیه دشمنان و مخالفان را، سلاح تبلیغات و سلاح ارتباطات رسانه‌ای معرفی می‌کنند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۸/۷/۲). ضمن اینکه سلوک عملی ایشان در استفاده از پیام‌رسان‌های بین‌المللی و ابلاغ نامه به جوانان در کشورهای غربی، حکایت از اهتمام ایشان به تبیین حقایق و استفاده بهینه از ارتباطات بین‌المللی دارد.

۳-۴. حفظ و تقویت اقتدار

یکی از اشتباهات رایج در فهم معنای اخلاق دشمنی این است که برخی اخلاقی زیستن را آمیخته به پذیرش ضعف، انزوا، عقب‌نشینی و گذشتن از حقوق اولیه می‌دانند، اما برخلاف این برداشت اشتباه، اخلاق دشمنی به معنای رعایت ارزش‌ها و اصول اخلاقی در رفتار با دشمنان است، به طوری که هم آسیب‌ها و خطرات دشمن مدیریت شود و هم مرزهای عدالت و ارزش‌های اخلاقی محفوظ بماند. با این توضیحات، اظهار ضعف و عقب‌نشینی، نه تنها از لوازم رعایت اخلاق دشمنی نیست، بلکه برخلاف آن است و زمینه را برای دشمنی بیش‌تر فراهم می‌کند و آدمی را از دایره عدالت و حفظ حقوق مردم خارج می‌نماید. بر همین اساس آیت‌الله خامنه‌ای، نه تنها راه نجات از دشمنی و زیاده‌خواهی

دشمنان را تسلیم شدن و عقب‌نشینی نمی‌دانند، بلکه راه علاج این دشمنی را کسب اقتدار دانسته و معتقدند که باید در مقابل دشمن ایستادگی به خرج داد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۷/۱/۱).

همان‌طور که پیش از این اشاره شد، مهم‌ترین اقدام اخلاقی در مقابل دشمن، اقدامی است که اصل دشمنی یا ظهور و بروز خارجی آن را از بین ببرد و ضداخلاقی‌ترین اقدام، عملی است که ازدیاد و فعلیت دشمنی را به‌همراه آورد. با این توضیح، حفظ و تقویت اقتدار، به‌عنوان یک ضرورت اخلاقی، معنای بهتری می‌یابد. آیت‌الله خامنه‌ای بر این باورند که احساس ضعف به‌طورکلی دشمن را به حمله ترغیب می‌کند و از دیدگاه ایشان، برای پیشگیری از تهاجم دشمن و منصرف کردن او، نباید نشانه‌ای از ضعف بروز داد؛ در واقع ضروری است که توانایی‌ها و قدرت‌های واقعی خود را به‌شکل برجسته و آشکار نشان دهیم (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۵/۱۲/۱۶) تا بدین‌وسیله انگیزه دشمنی و اقدامات خصمانه را دفع نماییم.

۳-۵. پذیرش پیمان صلح و رفع مخاصمه و پابندی به آن

پابندی به پیمان صلح و رفع مخاصمه، ارتباط نزدیکی با اخلاق دشمنی دارد. وقتی پیمان صلحی بین طرفین دشمن بسته می‌شود، اخلاق دشمنی حکم می‌کند که دو طرف به تعهدات خود پایبند باشند و عدالت را برقرار نمایند تا از ظلم و تجاوز جلوگیری شود. پابندی به پیمان صلح، تجلی رعایت ارزش‌های اخلاقی در عرصه بین‌الملل است که مانع از بروز خشونت و بی‌عدالتی می‌گردد. از سوی دیگر، پذیرفتن پیمان صلح به معنای باز کردن راه گفت‌وگو، مدارا و یافتن راه‌حل‌های مسالمت‌آمیز برای اختلافات است که بخشی از اخلاق دشمنی به‌شمار می‌آید. در واقع، اخلاق دشمنی نه به معنای دشمنی کورکورانه و بی‌رحمانه، بلکه رعایت قواعد عدالت حتی در شرایط خصومت است که پابندی به پیمان صلح و رفع مخاصمه، نمونه‌ای بارز از آن می‌باشد.

پابندی به پیمان صلح و رفع مخاصمه، در اندیشه معظّم‌له، نه تنها یک اصل اخلاقی و دینی، بلکه یک راهبرد عقلانی و عزتمندانه در روابط بین‌الملل است. ایشان بر این باورند که اسلام و جمهوری اسلامی ایران، اگر با طرفی پیمان ببندند، باید به آن پایبند باشند، مگر آنکه طرف مقابل آن را نقض کند. این نگاه، ریشه در قرآن، سنت پیامبر اسلام و تجربه تاریخی انقلاب اسلامی دارد. ایشان ضمن بحث از حکم «هدنه یا مهاده»، به معنای عقدی که با دولت دشمن و ملت پیرو آن بسته می‌شود، با اشاره به آیات ۶۱ سوره انفال، ۴ و ۷ سوره توبه و ۵۶ سوره انفال، جواز آن را پذیرفته و بر پابندی بر معاهدات منعقد شده با دشمن، البته به شرط پابندی آن‌ها تأکید می‌ورزند (خامنه‌ای، ۱۳۸۵: ۱۴ و ۵۲). پذیرش صلح و پابندی به آن از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، ضمن حکایت از رویکرد اخلاقی ایشان در مواجهه با دشمن بین‌المللی، در راستای تأمین منافع ملی است و بر همین

مبنا، صلحی که حاصل زورگویی و تحمیل باشد را برتافته و متناسب با مصلحت تلقی نمی‌کند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۴/۳/۲۸)؛ این موضوع در تحلیل ایشان بر پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از سوی امام خمینی^(۵) که آن را مدبرانه (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۹/۶/۳۱) تعبیر نموده و مبتنی بر مصلحت (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۶۸/۱/۱۱) معرفی می‌کنند نیز، روشن است؛ در واقع صلح تحمیلی متناسب با اخلاق دشمنی نیست، بلکه زمینه را برای دشمنی‌های بیش‌تر و غلبه دشمن فراهم می‌کند.

۴. نقش اخلاق در برتری تمدن اسلامی بر تمدن غربی

پس از بررسی دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای پیرامون اخلاق دشمنی در روابط بین‌الملل، نوبت آن رسیده است که نقش این مسأله را در تقابل تمدن اسلامی با غرب مطمح‌نظر قرار دهیم. خصومت در روابط بین‌الملل اغلب نشان‌دهنده تنش‌های تمدنی عمیق‌تر است و چارچوب‌های اخلاقی، چگونگی بروز این رویارویی‌ها به‌ویژه بین تمدن اسلامی و غرب را شکل می‌دهند. این چارچوب‌ها به‌طور خاص هنگام تحلیل برخورد فرضی بین تمدن اسلامی و غرب اهمیت می‌یابد. اخلاق خصومت فقط به چگونگی جنگیدن دولت‌ها مربوط نمی‌شود، بلکه به چرایی جنگیدن و چگونگی توجیه آن نیز مربوط می‌شود و چنانچه این اخلاق در مقایسه رویکرد اسلامی با غرب به‌کار گرفته شود، تنش‌های عمیقی را آشکار می‌کند.

با بررسی نگاه آیت‌الله خامنه‌ای، این مطلب به‌روشنی قابل‌درک است که اخلاق نه‌تنها عنصر تمایز تمدن اسلامی از تمدن غربی می‌باشد، بلکه شرط برتری و بقای آن نیز محسوب می‌شود. تمدن اسلامی، تمدنی است که انسان را با کرامت، جامعه را با عدالت و قدرت را با اخلاق معنا می‌کند؛ درحالی‌که تمدن غربی، در بسیاری از موارد، اخلاق را قربانی منافع کرده است. به تصریح ایشان، نظام سلطه ماهیتی آکنده از خیانت دارد؛ زمینه‌ساز جنگ‌هاست، گروه‌های تروریستی را شکل داده و ساماندهی می‌نماید، به مقابله با جنبش‌های آزادی‌خواه می‌پردازد و ظلم و فشار بر ملت‌های مظلوم و سایر ملل را به‌طور سیستماتیک اعمال می‌کند و این خصوصیات در ذات چنین نظامی نهفته است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۵/۳/۱۴).

اخلاق بین‌المللی غربی اغلب به نظریه جنگ عادلانه^۵ متکی است که ابتدا توسط سنت آگوستین^۶ (۴۳۰) به‌روشنی بیان شد و بعدها توسط توماس آکویناس^۷ (۱۲۷۴) توسعه یافت که معیارهای اخلاقی برای درگیر شدن در جنگ را تعیین می‌کند. آگوستین که اغلب به‌عنوان مبتکر نظریه جنگ عادلانه در نظر گرفته می‌شود، استدلال می‌کرد که جنگ می‌تواند از نظر اخلاقی توجیه شود، اگر در خدمت صلح و عدالت باشد. او بر اهمیت نیت درست و اقتدار مشروع در جنگ تأکید داشت (Augustine, 2003, Book XIX, Chapter 7). آکویناس ایده‌های آگوستین را در اثر خود

«جامع الهیات» نظام‌مند کرد و سه شرط اصلی برای یک جنگ عادلانه را تشریح نمود: الف) باید توسط یک مرجع مشروع اعلام شود. ب) باید یک هدف عادلانه داشته باشد. ج) باید با نیت درست جنگیده شود (Aquinas, 1947, II-II, Q. 40, Art. 1).

مؤلفان بعدی و متفکرانی مانند هوگو گروتیوس^۸ (۱۶۴۵)، فرانسیسکو د ویتوریا^۹ (۱۵۴۶) و امر د واتل^{۱۰} (۱۷۶۷) نظریه جنگ عادلانه را به حقوق بین‌الملل سکولار و هنجارهای بشردوستانه مدرن گسترش دادند و در قرن بیستم، نظریه جنگ عادلانه معمولاً در پاسخ به اختراع سلاح‌های هسته‌ای و دخالت آمریکا در جنگ ویتنام، احیا شده است. مهم‌ترین متون معاصر شامل کتاب «جنگ‌های عادلانه و ناعادلانه» نوشته مایکل والزر^{۱۱} (۱۹۷۷)، «اخلاق جنگ» نوشته باری پاسکینز^{۱۲} و مایکل داکریل^{۱۳} (۱۹۷۹)، «اخلاق، کشتار و جنگ» نوشته ریچارد نورمن^{۱۴} (۱۹۹۵)، «اخلاق جنگ» (۲۰۰۶) و «جنگ و عدالت در اندیشه مایکل والزر» (۲۰۰۱) نوشته برایان اورند^{۱۵}، و همچنین مقاله مهم توماس نیگل^{۱۶} با عنوان «جنگ و قتل عام» (۱۹۷۲)، مقاله «جنگ و قتل» (۱۹۶۱) از الیزابت آنسکومب^{۱۷} و بسیاری دیگر که معمولاً در مجلات اخلاق یا فلسفه یافت می‌شوند.

با وجود اینکه می‌توان رگه‌هایی از اخلاق جنگ را در سنت مسیحیت و میان برخی فیلسوفان غربی دنبال کرد، اما تمدن غرب امروز فارغ از این پیشینه‌ها و با تکیه بر ترکیبی از مدرنیته، لیبرالیسم، سکولاریسم و پراگماتیسم که اساس آن به‌شدت در اومانیسم ریشه دارد، در حال تحول و شکل‌گیری است. در واقع نظام لیبرالی حاکم به‌گونه‌ای طراحی شده است که منجر به تسلط ارزش‌های فرهنگی غربی گشته است. این نظام به‌جای بنا نهادن روابط براساس احترام متقابل و برابر، با تحمیل الگوهای سیاسی، یکسان‌سازی فرهنگی و رویکردهای جنگ‌طلبانه، تعاملات خود با دیگر جوامع را ساماندهی کرده است. اوج این نادیده گرفتن ارزش‌های اخلاقی، در رویکرد پست مدرنیسم خود را نشان می‌دهد که حتی فارغ از روابط بین‌الملل، در روابط بین فردی نیز، اخلاق فاقد ارزش می‌باشد. در رویکرد پست مدرنیستی، جهان به مجموعه‌ای از گفتمان‌های محلی و مستقل تقسیم می‌شود که هریک دارای اعتبار، حقیقت و توجیه خاص خود هستند (Parusnikova, 1991: 27)، و بدین ترتیب نسبی‌گرایی اخلاقی و فقدان ارزش دآوری فردی، اجتماعی و بین‌المللی به ظهور می‌رسد. در واقع یکی از نتایج نسبییت اخلاقی و فرهنگی، رهایی انسان از تمامی محدودیت‌های اخلاقی و ارزش‌های انسانی است که به نوعی به او اجازه می‌دهد در برابر اصول اخلاقی و باورهای دینی سرکشی کند. برداشت پست مدرن از اخلاق نیز به‌شکلی عجیب با نیازهای دوران لذت‌گرایانه امروز هم‌سو شده است و گویی برای پاسخ‌گویی به خواسته‌های این عصر مورد طراحی قرار گرفته است (González, 2015: 3)، اما در فرهنگ و تمدن اسلامی رعایت اخلاق در سخت‌ترین شرایط، نشانه بلوغ فکری و

ایمانی است و رفتار اخلاقی در برابر دشمنان، مشروعیت اخلاقی و سیاسی یک جامعه و حکومت را در نگاه جهانیان تقویت می‌کند.

اخلاق دشمنی در روابط بین الملل، ضمن اصلاح ذهن عموم انسان‌های حق‌بین و بی‌اثر کردن تحریف‌های رسانه‌های بین المللی، موجبات تغییر پارادایم در ذهن ملت‌ها و حتی دولت‌مردان عاری از خوی سلطه‌گری نسبت به حکومت ایده‌آل را فراهم خواهد کرد. به تعبیر آیت‌الله خامنه‌ای: «قصد داریم به جهان نشان دهیم که قدرت واقعی از داشتن سلاح هسته‌ای نشأت نمی‌گیرد و پیام ما این است که نه دنبال دست‌یابی به سلاح هسته‌ای هستیم و نه اقتدار را وابسته به آن می‌دانیم؛ علاوه بر این ثابت می‌کنیم که می‌توان اقتداری را که بر پایه سلاح هسته‌ای بنا شده، درهم شکست» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۰/۱۲/۳). این رویکرد یعنی پایه‌گذاری تمدنی براساس اسلام با مبانی اخلاقی و انسانی که می‌تواند در دنیا تمدن غرب را با تمام جذابیت‌ها درهم شکند. با توجه به این توضیحات، می‌توان گفت که اخلاق دشمنی در روابط بین الملل، یکی از لبه‌های درگیری تمدنی میان تمدن اسلامی و غرب است که به‌خوبی ماهیت این دو تمدن را در سطح جهانی عیان می‌سازد.

آیت‌الله خامنه‌ای با طرح عدالت، به‌عنوان ارزش مطلق، پایه‌های اخلاق دشمنی را در تمدن اسلامی بنا نهاده و با تمدن غرب که ارشمندی را حاصل منافع و لذت می‌داند، مفاهیمی چون جنگ و صلح را تفسیر کرده و تقابل گفتمان تمدن اسلامی با تمدن غرب را آشکار می‌کنند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۰/۲/۲۷). بنابراین در گفتمان انقلاب اسلامی، صلح به‌عنوان وضعیتی شناخته می‌شود که ماهیت آن در مقابل ظلم شکل می‌گیرد؛ ازاین‌رو یکی از برجسته‌ترین ویژگی‌های نفی‌کننده این گفتمان در روابط بین الملل، مخالفت با اصل برتری‌طلبی و قدرت‌محوری در عرصه جهانی است، به این دلیل که برتری‌خواهی زمینه‌ساز ایجاد و تداوم نظم ظالمانه در نظام بین الملل می‌شود. در همین زمینه، اسلام بر این اصل بنیادین تأکید دارد که روابط بین الملل باید به‌شکلی تنظیم شود که امکان ظهور و اعمال ظلم در آن به حداقل ممکن کاهش یابد (افتخاری، ۱۳۸۹: ۳۰۷-۳۰۱).

فرجام سخن اینکه تمدن اسلامی با تکیه بر اخلاق در مقابل دشمن بیرونی و بین المللی، زمینه‌ساز برتری در حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی می‌شود و قادر است ضمن حفظ کرامت انسانی، به ایجاد صلح و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز بپردازد، درحالی‌که تمدن غربی به‌دلیل نگاه مادی و نسبی به اخلاق، در بسیاری از زمینه‌ها با بحران‌های اخلاقی و اجتماعی مواجه شده است و جذابیتی در آینده و آینده‌ای برای بقا ندارد. در جهانی که بیش از هر زمان نیازمند صلح، عدالت و هم‌زیستی است، تمدن اسلامی با تکیه بر اخلاق الهی و کرامت انسانی، می‌تواند الگویی برای

آینده‌ای پایدار و انسانی ارائه دهد؛ الگویی که نه تنها در برابر دشمن بیرونی مقاومت می‌کند، بلکه درونی‌ترین بحران‌های تمدنی را نیز درمان می‌سازد.

نتیجه‌گیری

الف) آیت‌الله خامنه‌ای با نگاهی راهبردی و اخلاق‌محور به مقوله مواجهه با دشمن بیرونی و بین‌المللی، اصولی را مطرح کرده‌اند که فراتر از سیاست، به‌عنوان یک الگوی رفتاری در روبه‌رو شدن با تضادها و تهدیدها قابل استفاده‌اند. با بررسی نگاه معظّم‌له، این مطلب به‌روشنی قابل‌درک است که این اصول اخلاقی نه تنها عنصر تمایز تمدن اسلامی از تمدن غربی است، بلکه شرط برتری و بقای آن نیز می‌باشد.

ب) بایسته‌های اخلاقی با دشمن در روابط بین‌الملل از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، شامل: ۱- شناخت جنس و میزان دشمنی، ۲- عدالت در دشمنی (آغاز نکردن جنگ و خشونت، منع نکردن دشمن از نیازهای اولیه انسانی و به‌حداقل رساندن تلفات دشمن)، ۳- کاهش عوامل و زمینه‌های دشمنی، ۴- حفظ و تقویت اقتدار، ۵- پذیرش پیمان صلح و رفع مخاصمه و پابندی به آن می‌شود. ج) تمدن اسلامی با تکیه بر اخلاق در مقابل دشمن بیرونی و بین‌المللی، زمینه‌ساز برتری در حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی می‌شود و قادر است ضمن حفظ کرامت انسانی، به ایجاد صلح و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز بپردازد؛ اما با وجود رگه‌هایی از اخلاق جنگ در سنت مسیحیت و میان برخی فیلسوفان غربی، تمدن غرب امروز فارغ از این پیشینه‌ها و با تکیه بر ترکیبی از مدرنیته، لیبرالیسم، سکولاریسم و پراگماتیسم، که اساس آن به‌شدت در اومانیسیم ریشه دارد، به‌جای بنا نهادن روابط براساس احترام متقابل و برابر، با تحمیل الگوهای سیاسی، یکسان‌سازی فرهنگی و رویکردهای جنگ‌طلبانه، تعاملات خود با دیگر جوامع را ساماندهی کرده است.

پی‌نوشت‌ها:

1. khamenei.ir
2. Realism (international relations)
3. Constructivism
4. Critical Theory
5. Just War Theory
6. Saint Augustine
7. Thomas Aquinas
8. Hugo Grotius
9. Francisco de Vitoria
10. Emer de Vattel
11. Michael Walzer
12. Barrie Paskins
13. Michael Dockrill
14. Richard Norman
15. Brian Orend
16. Thomas Nagel
17. Elizabeth Anscombe

منابع

۱. قرآن.
۲. افتخاری، اصغر (۱۳۸۹). «صلح و امنیت بین الملل؛ رویکرد اسلامی». مجموعه مقالات اسلام و روابط بین الملل (چارچوب های نظری، موضوعی و تحلیلی). به اهتمام حسین پوراحمدی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع). چاپ اول.
۳. بیانات تلویزیونی در پایان محفل انس با قرآن کریم ۱۳۹۹/۲/۶.
۴. بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی ۱۳۸۶/۱/۱.
۵. بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی ۱۳۸۷/۱/۱.
۶. بیانات در ارتباط تصویری با شرکت کنندگان در آئین تجلیل از پیشکسوتان دفاع مقدس ۱۳۹۹/۶/۳۱.
۷. بیانات در خطبه های نماز جمعه تهران ۱۳۶۸/۱/۱۱.
۸. بیانات در دومین نشست اندیشه های راهبردی ۱۳۹۰/۲/۲۷.
۹. بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری ۱۳۸۸/۷/۲.
۱۰. بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم ۱۳۶۸/۶/۲۲.
۱۱. بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان و کارکنان ارتش جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۴/۱/۳۰.
۱۲. بیانات در دیدار خبرگان رهبری ۱۳۹۹/۱۲/۴.
۱۳. بیانات در دیدار دانشمندان هسته ای ۱۳۹۰/۱۲/۳.
۱۴. بیانات در دیدار دست اندرکاران راهیان نور ۱۳۹۵/۱۲/۱۶.
۱۵. بیانات در دیدار دست اندرکاران ساخت ناوشکن جماران ۱۳۸۸/۱۱/۳۰.
۱۶. بیانات در دیدار دست اندرکاران کنگره شهدای جامعه عشایری کشور ۱۴۰۱/۳/۲۲.
۱۷. بیانات در دیدار دست اندرکاران کنگره ملی شهدای استان کهگیلویه و بویر احمد ۱۴۰۳/۵/۲۴.
۱۸. بیانات در دیدار رضوانی دانشجویان ۱۴۰۳/۱۲/۲۲.
۱۹. بیانات در دیدار رضوانی دانشجویان ۱۴۰۲/۱/۲۹.
۲۰. بیانات در دیدار رئیس جمهور و اعضای هیأت دولت ۱۳۸۳/۸/۲۰.
۲۱. بیانات در دیدار رئیس جمهور و اعضای هیأت دولت ۱۳۸۴/۶/۸.
۲۲. بیانات در دیدار کارگران ۱۳۸۵/۲/۶.
۲۳. بیانات در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۸۰/۱۲/۲۷.
۲۴. بیانات در دیدار مردم قم ۱۳۸۱/۱۰/۱۹.
۲۵. بیانات در دیدار مردم قم ۱۳۹۵/۱۰/۱۹.
۲۶. بیانات در دیدار مسئولان وزارت امور خارجه و سفرای جمهوری اسلامی ایران در دیگر کشورها ۱۳۸۶/۵/۳۰.
۲۷. بیانات در دیدار معلمان و کارگران ۱۳۶۹/۲/۱۲.
۲۸. بیانات در دیدار نمایندگان و کارکنان مجلس شورای اسلامی ۱۳۹۷/۳/۳۰.
۲۹. بیانات در محفل انس با قرآن کریم ۱۴۰۲/۱۲/۲۲.
۳۰. بیانات در مراسم بیست و هفتمین سالگرد رحلت امام خمینی (ع) ۱۳۹۵/۳/۱۴.

۳۱. بیانات در مراسم عزاداری شهادت امام رضا (ع) ۱۴۰۴/۶/۲.
۳۲. بیانات در اجتماع بزرگ نیروی مقاومت بسیج مردمی به مناسبت سالروز تشکیل بسیج ۱۳۷۶/۹/۵.
۳۳. بیانات نوروزی خطاب به ملت ایران ۱۳۹۹/۱/۳.
۳۴. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۵). مه‌آدنه: قرارداد ترک مخاصمه و آتش‌بس. علوم سیاسی. شماره ۳۳.
۳۵. دومین پیام تلویزیونی خطاب به ملت ایران در پی تهاجم رژیم صهیونی ۱۴۰۴/۳/۲۸.
۳۶. قوام، عبدالعلی (۱۳۸۴). روابط بین‌الملل: نظریه‌ها و رویکردها. تهران: سمت.
۳۷. مشیرزاده، حمیرا (۱۴۰۱). تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل. تهران: سمت.
38. Aquinas, Thomas (1947). Summa Theologica (Fathers of the English Dominican Province, Trans). Benziger Bros.
39. Augustine, (2003). The City of God (H. Bettenson, Trans). Penguin Classics. (Original work published 426).
40. González, Pedro Blas (2015). "Schopenhauer and Postmodern Ethical Affectation". Nov 29.
41. Parusnikova, Zuzana (1991). "Is a Postmodern Philosophy of Science Possible?". Studies in History and Philosophy of Science. Vol. 23, No. 1, pp: 21-37.
42. Pham, J. Peter (2008). "What Is in the National Interest? Hans Morgenthau's Realist Vision and American Foreign Policy". Journal American Foreign Policy Interests. Vol. 30 pp. 256-265.